

Manolo Pagola

Erljioa eta gaurko italiar marxismoa

1. IAK eta erlijioa

Italiako Alderdi Komunistaren buruzkariak, 1975ean, erlijioa buruzko artikulua idatzi zuten. Artikulua oso erlijioaren gaitortasunaren eta jokoaren aldekoa da.

1975-1976 urteetan, Italiako Alderdi Komunistak erlijioaren gaitortasunaren aldeko artikulua idatzi zuen. Artikulua oso erlijioaren gaitortasunaren eta jokoaren aldekoa da.

Artikuluaren buruzkariak, 1975ean, erlijioa buruzko artikulua idatzi zuten. Artikulua oso erlijioaren gaitortasunaren eta jokoaren aldekoa da.

Artikuluaren buruzkariak, 1975ean, erlijioa buruzko artikulua idatzi zuten. Artikulua oso erlijioaren gaitortasunaren eta jokoaren aldekoa da.

Artikuluaren buruzkariak, 1975ean, erlijioa buruzko artikulua idatzi zuten. Artikulua oso erlijioaren gaitortasunaren eta jokoaren aldekoa da.

Has nadin nire lan honi muga batzuk jarriaz. Artikulutxo batek gaurko italiar marxistek erlijioari buruz pentsatzen dutena osoki eta zehazki ezin duela esan, bistan dago.

Lan oso batek azken hogeitamar urte hauetan gai honi buruz izan den eztabaida luzea ikusi beharko luke. Bai komunisten aldizkari eta idazkietan, bai han eta hemengo eliz-barrutietako zenbait gotzai, apaiz eta kristauren jokabideak eta idazkiak. Pio XIIaren antikomunismo beroa, 1948ko komunisten eskomunikatzea, Juan XXIIIak eta Kontzilioak sortu zuten giro berria, eta guzti hauek Italiako testuinguruan ukan duten eragina kontuan eduki behar lirateke, marxisten aldetiko jokaera ulertzeko eta juzgatu ahal izateko.

Nik ez dut lan hori egin. Nire asmoa apalagoa da. Lehenik IAKk (Italiar Alderdi Komunistak) daraman joera nolakoa den aipatuko dut, haren kondairaren une nagusienak apur bat azalduaz. Eta gero erlijio gaiaz gehien arduratu diren bi marxisten pentsakerari lotuko natzaio. Salvatore Di Marco eta Lucio Lombardo Radice-renari alegia.

I. IAK eta erlijioa

Italiako Alderdi Komunistaren marxismoak zabal eta irekiaren fama du. Bidezko izango da, ba, Alderdi honen erlijioarekiko pentsakera eta jokabidea labur bederen agertzea.

1945-1946ko abendu-urtariletan IAKk egin zuen V. Batzarrak, faxismoaren kontra kristauek eta komunistek elkarrekin bizi zuten esperientzia onartu eta bere araudian jarri zuen. Kristau bat komunista izan daitekeela, esaten zuen, baldin Alderdiaren programa onartzen badu. Araudi honen bigarren artikulua honela dio:

Alderdi Komunistan izena eman dezakete, beren arraza, erlijio-fede eta uste filosofikoak aparte, Alderdiaren programa politikoa onartzen duten herritar guziek... (1).

Alderdi lehenik *politikoa* da, ez ideologikoa. Beraz Alderdiaren politikagintzarekin ados bazaude, komunista izan zaitezke. Hori da baldintza bakarra.

(1) *Il dialogo alla prova. Cattolici e comunisti italiani*. Vallecchi Editore, Firenze 1964, 169. Beharbada norbait harrিতuko zen nik IAKren araudi honen artikulua honi, komunistek eta kristauek elkarrekin egin zuten «Resistenza»rekin zer ikusirik aurkitzen diodala. Baina besteririk dela pentsatzeko arrazoirik badago.

Bigarren mundu gerra garaian bazen «Movimento dei Cattolici Comunisti» zeritzan organizazio bat. Mugimendu hau batetik Alderdi Komunistaren zati zen, baina bestetik bere ideologia autonomia gordetzen zuen. Erroma libratu ondoren «Partito della Sinistra cristiana» izatera pasa zen (1944, irailak 4). Zergatik aldaketa hau? Seguru aski beren gainera zetozkien zaparradetatik nolabait babesteko, eta katolikoen artean —beti kristau ideologia babestuz— joera ezkertiar bikain bat sortzeko. Alderdi berri honek komunistekin elkar lanean ari nahi zuen.

Baina Eliz agintariek kondenatu zuten, eta urte eta erdi baino lehen talde bezala desegin zen. Eta gehienak banaka banaka Alderdi komunistan sartu ziren.

Partito della Sinistra cristiana 1945eko abenduan desegin zen. Eta abendu hortan IAKk bere V. Batzarra egin zuen. Ikus hontaz LORENZO BEDESCHI, *La sinistra cristiana e il dialogo con i comunisti*, Guanda, Parma 1966. Baita ikus, LUCIO LOMBARDO RADICE, *La «Sinistra cristiana» e la collocazione politica dei cattolici rivoluzionari in Socialismo e libertà*, Editori Riuniti, Roma 1968, 119-127.

Katolikoak eskubide osozko militante komunista izan daitezke. Horra politika eta ideologiaren arteko lotura hestua nola ezabatu den. Halere, ikusiko dugunez, nahiko ilun geratu zen hauzi hau.

Erljio kontzientziaren askatasunarekin batean, IAKk Letrango Paktoak ere onartzen duen Kostitutzioaren 7. artikuluari bere baietza eman zion, beste Alderdi batzuek —liberalek eta errepublikanoek— ezeztatzen zuten bitartean.

VIII. Batzarra (1956ko azaroa) Italiako gizarte egiturak sozialismoruntz bultzatzen katolikoei zegokien lekua azaltzen saiatu zen: Nahiz eta biolentziaz eta beste puntu batzuek komunista-katolikoaren arteko desakordioa erabatekoa izan, italiar langileriak onartu duen Kostitutzioaren bidetik jarraituz, sozialismoaren alde elkarrekin lan asko egin dezakete. Horregatik Kostitutzioak ametitzen dituen borroka modu demokratikoetan, katoliko eta komunistak bil daitezke.

IX. Batzarrak (1960ko urtarrila), sozialismorako italiar bideak katolikoekin elkartu beharra ezagutzen zuen; izan ere langileriaren talde asko eta nekazari gehienak katolikoaren eraginpean bait daude. Komunistek ez dute katolikoekin banaka batu behar, talde bezala ere bildu behar dute organizazio katolikoekin. Hemen, oraindik, arrazoi praktikoak dira nagusi: katolikoek duten indarrak esijitzen du beroriekin batu beharra.

Baina 1962ko abenduan egin zuten X. Batzarra izan da arrakastarik handiena ukan duena. Izan ere honek ez bait ditu sinestunetik harremanak erlijioz kanpoko arazoitan oinarritzen, baizik erlijioaren beraren analisisan.

Hona hemen testu famatu hori:

Gaur ez da kontua, resultadu ekonomiko eta politiko hurbilenak lortzeko bakarrik, indar sozialista eta katolikoaren arteko elkar-lanari oztopo egiten dioten eragozpen eta sektarismoak gainditzea. Zera ulertu behar da: gizarte sozialistaren irrikak erlijiozko fedea dutenengan bidea zabaldu dezakeela bakarrik ez; baña horrelako irrikak, gaurko munduaren problema dramatikoaren aurrean, erlijiozko kontzientzia sofritu batengan, akuilu eragile bat aurki dezakeela ere.

Tesi honen formulazioa Palmiro Togliatti-ri zor omen zaio; eta oposizio gogor bati aurre hartu behar izan zitzaion, onartua izan baino lehen.

Zergatik eman ohi zaio hain garrantzi berezia? Eta zergatik izan zen hain eztabaidatua? Agian, marxismo-leninismoak —Sobiet Batasuneko filosofia ofizialak irakasten duena behintzat— erlijiozko kontzientziari positibutasun guztia ukatu ohi diolako.

Tesiaren aldekoek begien bistan dagoen fakto bat adierazi eta teorizatu nahi zuten, hortarako SSSReko Alderdi komunistaren irakasgaietako bat aldatu behar bazen ere, eta ideologia honen fundatzaileak berak ukitu. Kontra zudenek, berriz, dotrina marxistaren eta Marxen beraren puntu nagusi bat aldatzen zela uste zuten. Hor eztabaidaren gakoa.

Tesi honen muina zera da: erlijiodun bat, sinestun bat, iraultzaile izan daiteke, ez erlijiotik at legokeen zerbaitengatik: erlijioa eta bere sinesmena ditu iraultza zaletasunaren zirrikagarri.

Baina marxismoak, bestetik, ezin du bere ateismoa ukatu, eta erlijioa alienazio ez denik esan. Nola uztartu bi datu horiek?

Lehenik, Marx baitan laguntza pittin bat aurkitu nahirik edo, Marxek berak erlijioari zerbait positibu ikusten ziola, konturatzen dira:

Erljiozko miseria miseriaren espresio da batetik eta miseria erreal honen kontrako *protesta* bestetik.

Argiago oraindik, Marxek esaten zuen garai konkretu bateko egiturak irauli behar diren susmoa ta asmoa ideologiazko formetan eman daitekeela, beraz erlijiozko kontzientzia tankeran ere bai.

Bigarrenik, tesi horren interpretatzeari ekingo diote. Eta, *kontzientzia sofitu* hori zer den galdetuz gero, kontzientzia mota asko dagoela, esango dute; eta gauza bat dela erlijio «tankeran» ezer positiburik kontraespilatzea, eta beste bat «tankera» hori, forma hori, bere barneko muinean (forma horrek barneko muintik baduen ala ez dudatan jarriko da) ezer positibu eta onik izatea.

XI. Batzarrean (1965-66ko abendu-urtarrilak) beste eztabaida interesgarri bat sortu zen. Orduan aurkeztu zuten tesi-gai batek honela zioen:

Fundamento unitario del partido es ante todo la adhesión dada independientemente de las convicciones filosóficas y religiosas de cada uno al programa político y al estatuto. Al mismo tiempo, a la base de la dialéctica y de la unidad del Partido... existe

el hecho que *el mismo programa político deriva de una concepción del mundo: el marxismo* [nik azpimarkatua].

Eta hemen Lucio Lombardo Radice-k kontraesan handi bat ikusten zuen. Eta ez arrazoirik gabe, nire ustez. Izan ere, batekoz, lehen esana dugunez, alderdian sartzeko eskatzen den baldintza bakarra, haren programa onartzea da. Bestekoz, ordea, alderdiaren batasuna marxismoaren mundu ikuskeran oinarritu nahi da. Mundu ikuskera hortatik eratorria bait da programa politikoa.

Hori horrela bada, galde dezakegu: programa politikoarekin ados egonik ere, mundu ikuskera marxistarekin bat ez datorrena nola sartuko da alderdian? Zeren, Lombardo Radice-k dioten bezala, ideologia marxistarekin konforme ez daudenek bigarren mailako komunista bezala joko dituzte beren buruak, alderdiaren batasuna osatzen duen mundu ikuskera horrekin ez bait datoz bat. Horregatik politika eta ideologiaren artean estutu nahi den lotura hori ez da zuzena (*non è corretto*), Lombardo Radice-k deklaritzen zuenez (2).

Jakina: Lombardo Radice-k politika ez dela «*empiria*» hutsa ikusten du, teoria batekin zerikusirik baduela, alegia. Baina teoria hori ez da mundu ikuskera bat, ideologia bat, *iraultzaren zientziaren oinarria* baino; hau da, iraultzaren metodologia zientziazko bat. Eta metodologia, aztergaiak aztertze da. Alderdiak, izena eman nahi duenari, metodologia hori onartzea besterik ez dio esijitu behar. Zentzu hontan, marxismoa ez da dogma batzuen zerrenda, *corpo dottrinario* bat. Alderdi Komunistak ez du «*marxista*» (mundu-ikuskera edo filosofia zentzuan) izan behar.

Arrazoikera honek aski logikoa badirudi ere, XI. Batzarrak ez zituen Lombardo Radice-ren ohar hauek ontzat eman.

Eztabaida honen berri emateari oso jakingarri derizkiot. Bertan garbi agertzen bait dira IAK-ren irekitasuna, eta pluralismo demokratikoa; baina, era berean, marxismo ideologiarekin hautsi-ezina. Hauzi honen sustraia, ene iritziz, marxismoa dotrina pilo bat ala metodologia bat, gizartea aztertze bide bat ote den hautatzean datza.

Eta argi dago metodologia azterketaren emaitzetatik juzgatu behar dela; alegia metodologia egokia dela, eztertu nahi duena aztertze balio badu. Zenbait marxismoaren dotrinakeria eta txirotasuna, marxismoaren egia zein den

(2) LUCIO LOMBARDO RADICE, *Socialismo e libertà*, 39-40.

bandoa joaz erabakitzetik, eta zientziek idoro dutena aurrez egia dela erabakitakoaren arabera juzgatzetik datoz. Makina bat xelebrekeria gertatu da...! Ez dago Galileoren garaietaraino iritsi beharrik...

II. Salvatore Di Marco

Kristauekin elkarrizketa zintzo bat egiten saiatu diren italiar komunisten arteko bat da S. Di Marco. Sizilian jaioa da, eta bertako dialektoan bere poesi bilduma bat argitara emana du, geroago errusieraz jarria izan dena.

Haren artikulua eta konferentzietatik, *Il dialogo alla prova* liburuan azaldu zuenaz baliatuko naiz. Eta bertako ideia nagusienak bilduko ditut hemen.

*1. Italiar komunistak eta erlijio askatasuna

IAKk beti erlijio askatasunaren alde jokatu du; eta haren jokabideak erlijioari buruzko teoria komunista, nazioarteko iraultzazaleen arazoa bezala begiraturik ere, erruz aberastu duela uste du Di Marco-k.

2. Erlijioari buruzko iritziak marxismo osoarekin du zerikusia

Leonid Ilicev-ek (1963, martxoak 7) erlijioari buruzko mintzaldi famatuan esandako astakeriak ez dira Sobiet Batasuneko marxismo osoaren egoera jeneraletik at dagoen arazo berezi bat. Ez da eraskin baten problema, marxismo osoarena baino. Sistima ofizial bezala irakasten denaren dogmakeriaren emaria. Sozialismoaren eta erlijioaren arteko harremana hain trakets planteatu bazuen, sobietar marxismoak sujetibidadearen eta marxismoaren arteko hauzia egoki aztertu eta erabakitzeko argirik ukan ez duelako izan da.

Filosofia marxistaren izaera dialektikazkoa eta egiaren *alderditasuna* [partiticità] ezin dira elkar konpondu (3). Ilicev-en mintzaldia kontraesan honen ezaugarri eta atal bat da.

Horregatik ez da aski Ilicev-en okerrak salatu eta kondenatzea. Berorien zuztarrean dauden monolitismo eta dogmakeriak galdu behar dira.

3. Gizarte komunista eta erlijioaren iraupena

Erlijioari buruz, Di Marco-k iritzi hauek ematen ditu.

Klaseak gairitu eta batasuna lortu duen gizarteak, ez du ezagutuko gizarte-mailetan eraikia denaren ez erlijiozko aurre-iritzirik eta sineskeriarik, ez antiklerikalismo itsurik, ez ateismo zakar eta sinplerik. Gizarte sozialista horrek ez du «utopia» eta «kanporatze» (*estraneazione*) forma horientzat tokirik emango.

Alderantziz, gizarte hortan,

se alcanza un grado de «verdad» en el que pueden desarrollarse los sentimientos religiosos (allí donde la conciencia pueda ejercer este derecho suyo opcional) desmistificados al nivel de una religiosidad no ambigua, transparente [*disoccultata*] (espiritualidad integral) en cuanto todo esto pueda verificarse sólo en un contexto social «unificado» o sea donde la persona humana haya sido rescatada de toda subordinación y de ignorancia, o sea liberada de los vínculos del estado de necesidad (4).

S. Di Marco-k marxismoaren erlijioari buruzko dotrinarekin hausten du hemen. Marxismo ortodoxoarekin, Leninekin eta Marxekin berarekin hautsi ere. Izan ere marxismoak beti basiaren kontraizateetan usnatu du erlijio guztien sustraia. Beraz kontraizate hauek desagertzen diren arabera, erlijioa ere hiltzen joanen da. Marxista asko erlijioak iraungo duelakoan dago, baina hori kontraizate eta alienazio mota berriak sor daitezkeelako da. Di Marco-k, aldiz,

(3) Hara Kruscev-ek «alderditasun» hau nola agertzen duen: «Alderdiaren politikari arrotz izan nahi zalonak eta ideologiaren alderditasuna ukatzen duenak, alderdi gabekoen alderdi modu bat osatzen du, eta nahi ta ez, gure Alderdiari, gure ideologiari, gure errealdadeari aurka egiten dio» (S. Di Marco-k zititzen du, *Il dialogo alla prova*, 399).

(4) *Il dialogo alla prova*, 404-405.

ez du erlijioaren iraupena gizonaren oinarrizko eskaseria batez esplicitatzen. Sozialismo betetan sartu den gizarteko gizonak, baldin berak hautapen hori egiten badu, «erlijiozko sentimenduak» ukan ditzake, batere alienaziorik gabekoak: bere izpiritualidade osoaren (*spiritualità integrale*) emaitza litzatekeen erlijiotasun bat.

4. Erlijioa, beti opio?

Erabateko erantzunik ezin da eman. Erlijio bakoitzaren irakasgaiak eta aldian aldiko giroa eta errealitatea aztertuz gero erabaki behar litzatekeen arazoa da hori.

Dena den, erlijioa opio delako teoria horri *una teoria largamente destituita da una validità storica generale* derizkio (5). Eta faxismoaren kontra katolikoek eta komunistek elkarrekin bitzako *Resistenza* gogoratzen du.

Di Marco-ren ustez, eta hontan Lombardo Radice-ri jarraituz, klase zapaldu baten iraultza gogoak erlijio tankeran azaltzeko posibilitatea frogatzen du kondairak. Hau azterketa positibu batek argitu beharko du, eta ez galbahe-rik gabeko aurreiritzi aprioristiko batek.

Baina pentsatzaile honek ematen digun kontzetu bereizkuntzarik balioetsu eta garrantzizkoena, erlijioaren «erabilketa balioa» (*valore d'uso*) eta «balio izpirituala»-ren (*valore spirituale*) artekoa da. Alegia: gauza bat da erlijioaren barnekoa, muina, eta beste bat erlijio horri jokaerazten zaion *funtzioa*. Hona hemen haren hitzak:

Quiero sólo añadir que el orden de los problemas que derivan del *origen político* de la religión demuestra sólo que el sentimiento religioso preexiste al *uso social* que se hace de ella (*instrumentum regni*) en determinadas condiciones histórico-sociales y que el juicio (opio de los pueblos) sea puesto en relación al «valor de uso» y no al «valor espiritual» que, respecto al creyente, es su contenido (6).

Honek ondorio latzak dakartzi. Zeren bi galdera sail daduzkagu; eta batekoei ematen zaien erantzunarekin, bestekoei ezin zaie inolaz ere erantzun.

(5) *Ibid.*, 408.

(6) *Ibid.*, 409.

Hau da: adibidez, erlijioa hainbat zapalketaren estalgarri izan dela, eta horixe dela egun ere, jabetzen bada norbait (eta inork bestela uste badu ere, hortaz Marx baino ondotoxoz lehenago konturatu zirenak badira), horrekin ez du erlijioaren beraren balioaren hauzia erabaki. Bi hauzi dira, eta bi erantzun behar.

Norbait harrituko da nik bereizkuntza honi ematen diodan garrantziagatik Begien bistan bait dago. Eta hala da. Baina marxismo tradizioaren puska handienak honelako bereizketarik egin gabe garbitu nahi izan ditu. erlijioarekiko kontuak.

Besteren batek sasi-bereizkuntza kutsua hartuko dio. Izan ere errealdadean erlijioa ez bait daiteke, era bateko edo besteko funtzioa gizartean Jokatu gabe izan. Eta arrazoi du. Baina «erlijio» errealdade horren aldeak taxuz eta zorrotz bereizi beharra dago; bestela, sekulako nahaspilan, «haurra ere ur zikinarekin batera leize zuloan amilduko dugu», guk hor dagoela uste dugun haur hori norbaiti oso begiko ez bazaio ere.

Bestalde nahiko ezaguna da, erlijio kritika marxistaren hutsunerik nabarmenena, baita marxista irekienena ere, hauxe dela: erlijioaren beraren barnearen, konteniduaren kritika falta. Zenbait erlijio kritikak erlijioaren azala besterik ukitu ere ez du ukitzen.

5. Zientzia eta erlijioa

Illicev-ek bere 1963ko mintzaldi hartan, heziketa ateo mundu ikuskera zientziakoaren derrigorrezko baldintza bezala jarri zuen. Zientzia erlijioaren aurka dago; hau oskurantismoa omen bait da.

S. Di Marco-k, berriz, dialektika egoki batez baliaturik, kontrako tesiak osteratzen dizkio Illicev-i. Zientzia trazendentziarik bai ala ezko hauzitik kanpora mugitzen da. Zientziak erlijio forma batzuk salatu eta galtzen baditu, eta beste berri batzuk sortzen baditu ere trazendentziaren ala imanentziaren arazoa ez du erabakitzen.

Jainkoa ala gizona? Autosalbazioa ala trazendentzi batetik datorkiguna? Kontzientzi bakoitzak bere askatasunean egiteko hautakizuna da hori. Zientziak planteatzen lagun dezake, baina ezin du erabaki. Zientziak berari dago-

kion lekuan gelditu behar du, beste problemen soluziobideen autonomia errespetatuz.

En definitiva los resultados de la investigación científica pueden proponer a las conciencias... problemas de tipo moral, filosófico, religioso, los cuales pueden ser resueltos mediante un proceso —ya a nivel de grupos pero todavía más a nivel de la subjetividad— que sea *rigurosamente autónomo* [nik azpimarkatua]. ¡Ay de nosotros!, por tanto, si sostuviéramos que la ciencia, en la experiencia del hombre y en la edificación social, debe asumir deliberadamente el absurdo papel del antagonista histórico de la religión (7).

6. Salvatore Di Marco, errebisionista?

Di Marco bera argi konturatzen da bere ideiak ez datozela oso bat marxismo-leninismoarekin.

Honen ustez, opio teoriari buruz ez dago Marx zuzendu beharrik, Leninen teoria batzuk baino.

Beste puntu nagusiago bati buruz, erlijiozko alienazioari buruz alegia, bere dudak agertzen ditu:

Altortu behar dut erlijiozko alienazioaren (*estraneazione*) teoriak, marxismoaren filosofia klasikotik atera daitekeen bezala, zalantza asko sorrerazten didala, baldintza historiko batzutan bakarrik azaldu bait da baliiodun. Egia ahal da gizona baitan, lurreko behar «ezinezkoak» trazendente batean konturagabeko proiektatze batetik jaiotzen dela beti erlijio beharra? Hori bakarrik ulertzen ahal dugu marxistok Jainko ideia gizonaren errepresentazio bat dela diogunean?...

Marxistarentzat... Jainko ideia gizonaren errepresentazio bada, baita ametitu behar da, nire ustez, sinestunak bere baitan Jainkoaren presentzia sentitzen duela ere eta —erlijio sentimentuari esker— Jainko ideiarekin bere barnean integratzen dela. Ez dago ba, harreman alienatzailek; zeina, alderantziz, «objektibitze» fenomenuan sor baitaiteke, baina ez «barruratzearenean» (*interiorizzazione*). Barruratze eta kanporatze fenomenuei hitz antitetikoak derizkiet (8).

(7) *Ibid.*, 417.

(8) *Ibid.*, 422.

Erresuma sozialistetan erlijioak agertu duen iraupena ere *iraganaren superbizitzearekin* esplikatzen denik ez du uste Di Marco-k. Ez eta erlijiozko alienazioa ekonomiazko alienazioaren osakai bat omen denarekin ere, ez dago batere konforme. Eta ondorio bidez erlijiozko alienazioaren teoria eta Feuerbach-i buruzko laugarren tesia *sakodu eta birrikusteko* («*approfondire e rivedere*») premia erakusten du, ateismoa eta materialismo zientifiko eta dialektikoa ukatuko ez badira ere.

Rebisionista, beraz, S. Di Marco? Berak nahikoa esan du. Marxismo-leninismoak gehienetan irakatsi duenetik urruti samar ikusten dut nik neuk.

III. Lucio Lombardo Radice

Pluralismoa, kristau eta komunisten arteko harremanak, erlijio askatasuna eta sozialismoa etab., L. Lombardo Radice-k asko landu dituen gaiak dira. Han eta hemen sakabanaturik artikulatu eta konferentzi asko du. 1964-1968 urtetakoak, *Socialismo e Libertà* izenburuko liburu batean berriz argitara eman ditu. Liburu honi jarraituz, haren ideia nagusienak bilduko ditut, bere marxismotik begiraturik erlijio arazoa nola ikusten duen, azaltzen saiatzen naizelarik.

1. «Via italiana al socialismo»

IAKk teoria eta praxi aldetik dituen berezitasunak, *sozialismorako italiar bidea* deituaz adierazten dira. Bestalde, agintea eskuratu ez dutenen jokabidea berdintsua da. Lurralde sozialistetakoz zenbait akats leporatzen zaienean, «gu ez gara horrelakoak izanen» erantzuten zaigu. Agian, eman daitekeen erantzun bakarra.

Adibidez, sortaldeko Erresumetan kontzientzi eta erlijio askatasunik eta pluralismorik ez dagoela aurpegiratu orduko, beste sozialismo baten atzetik dabilzela, diote. Alegia, IAKk amesten duen estadia «laikoa» dela, akonfesionala. Hau da, ideologia ezberdinetako jendeen artean ez da bereizketarik

eginen. Estadia ez da jokatu, ez Jainkoaren alde ez kontra. Benetako pluralismoak markatutako bideari segituko dio.

Beraz, IAKkoek gobernua beren gain hartuz gero

prensa, propaganda eta erlijiozko bileren askatasun osoa, legez eta konkretuki zainduko dituzte; eta herritar ateo eta herritar sinestunen arteko edozein banakuntzaren, eta sinestunen edozein tankeratako gizarte menpekotasunaren etsai dira (9).

Estadu laiko baten esijentzi bat ikastolaren laiktasuna da. Burgesiaren nahiz sozialismoaren lurraldeetan ere oso eztabaidatua izan den puntu bat. Lombardo Radice-k eskola laikoa nahi du. Ez kristau ikasgaiak ez marxismoarenak emanen dituen ikastola bat. Ez erlijio gairik ez marxismo gairik emanen du. Lombardo Radice amorratu egiten da, marxismoa asignatura, ikasgai edo materia bat bihurtzen denean (10).

Ikastolan irakatsi behar denaren neurria, zientzia da. Eta zientzia «laikoa» da. Ez da ateo; ez da teista. Zientzia neutrala da. «Fisika *kristtaurik*» ez dago «biologia *marxistarik*» ez dagoen bezala. Edonork onartuko du hori. Gutiago noski ekonomia, soziologia, pedagogia, morala eta beste edozein giza zientzia kristau nahiz marxistarik ez dagoenik. Moralak eta ekonomiak, zientzia diren aldetik, ez dute ez kristau ez marxista kalifikatibu beharrik. Lombardo Radice-k propio ezeztatzen du hain ezaguna zaigun *ekonomia marxista* izendapena bera (11).

Horago aipatu dugu: estadia bakarrik ez, baita proletalgoaren alderdi izan nahi duen alderdi komunistak ere, laikoa izan behar duela, Lombardo Radice-ren iritziz. Filosofia etiketarik gabea. *Ez du inolako alderdi filosofiarik egon behar* (12).

(9) *Socialismo e libertà*, 106.

(10) «...è stato un gravissimo errore ridurre il marxismo (il marxismo-leninismo) a «materia», a disciplina di studio a sé stante. Credo anche si possa affermare, su di una base sperimentale, che le cattedre di marxismo-leninismo hanno fatto certo gran male ad uno sviluppo creativo del marxismo corrispondente allo sviluppo delle scienze, mentre è assai dubbio che abbiano prodotto qualche risultato utile (a quanto mi risulta da informazioni distinte e concordanti, non hanno contribuito in generale alla diffusione e al prestigio del marxismo: tutt'altro). Il marxismo non è una «materia», non è una «dottrina»: è un punto di vista, un metodo; non è un «sistema», bensì una concezione del mondo capace di evoluzione, evolvendosi appunto in corrispondenza alle nuove scoperte delle scienze particolari» (*Ibid.*, 35-36).

(11) *Ibid.*, 62.

(12) *Ibid.*, 134-135.

Ondorio guzti hauen oinarri eta iturburua, marxismoa *iraultzaren zientzia ireki bat* bezala ikustean datza. Marxismoa ez da behin eta betiko norbaitek idoro zituen egia batzuen errosarioa; gizarte honen hobetzeko eta dituen posibilidadeak aurrera ateratzeko behar dugun gizarte teoria da. Eta iraultza teoria hau ez da materialismo filosofikoaren ondorio. Marxen materialismoa —beti Lombardo Radice-ren ustez— giza kondairaren azterketa zientziazkoan eraikia da (13).

Lombardo Radice-k iraultza teoria bakarrik ikusten du beharrezko, gizarte sozialista bat jasotzeko. Iraultza teoria honek barruan daraman filosofia bakarra, gizonak bere problemak aztertu eta erabakitzeko baduela ahalmen baieztatzea da.

A mi parecer, existe una afirmación «filosófica» (es decir: general), sin la cual la doctrina marxista de la revolución no se sostiene. Esta afirmación general es que la humanidad está en grado (en línea de principio) de conocer históricamente los propios problemas y de resolverlos históricamente, con la propia cabeza y con las propias fuerzas. Una afirmación así puede hallar lugar tanto en una concepción materialista cuanto en una concepción espiritualista de la realidad (14).

Testu horrek nahiko garbia dirudi. Baina Lombardo Radice-k, beste batzutan, marxismoa filosofia bezala ere kontsideratzen du.

Marxismoa ez da teoria politikoa *bakarrik*, filosofia materialista eta historizista *ere* bada (15).

Beraz, marxismoa iraultza metodologia eta mundu-ikuskera *ere* bada.

Hori argi dago; ilunagoa dena da, marxismo-metodologiaren eta marxismo-filosofiaren arteko lotura. Lombardo Radice-k materialismo dialektikoa eta materialismo historikoa bereizten ditu, kondairazko materialismoa iraultza-metodologiaren oinarritzat ipintzen duelarik.

El movimiento obrero revolucionario se apoya sobre el *Manifiesto de los comunistas* y sobre el *Capital*, no sobre la *Dialéctica de la naturaleza* o sobre *Materialismo y empiriocriticismo*; se apoya sobre el así llamado «materialismo histórico», es decir, sobre la concepción científica que Marx tenía de la estructura

(13) *Ibid.*, 67.

(14) *Ibid.*, 67-68.

(15) *Ibid.*, 135.

social y del desarrollo histórico, y no sobre el «materialismo dialéctico», sobre el materialismo filosófico. ¿Partido político o secta filosófica? La respuesta es clarísima, en línea de principio. Por lo demás, que aprobar el «materialismo histórico» sin ser materialistas en sentido filosófico no representa una dificultad insuperable, lo ha demostrado (por ejemplo en Italia) una serie de intelectuales revolucionarios católicos que consienten plenamente con el *Manifiesto* y con el *Capital* (16).

Tamaina hontako bereizkuntzak problema askorentzat askabide bikaina eskaintzen du. Eta marxismoak bere dogmatismoa gal dezan eta zientzlek eman dituzten urratsei jarrai diezaion oso egokia da. Zientzi maila eta filosofi maila, garbi banatu behar dira. Bestela, sekulako nahasmendua sortu ohi da (17).

Dena den, marxismoak bizirik iraun nahi badu, horrelako ebakuntza bati derrigorrezkoa deritzat, mesianismo eta mito franko hankaz gora joango badira ere.

2. Erlijioa eta iraultza

La forma religiosa può accogliere contenuti di classe diversi e opposti (18).

Hauxe da historiak, atzokoak eta gaurkoak, nahi aina frogatzen duen egia. Alegia, erlijiodun batek giza-maila desberdinen interesak babes ditzakeela. Erliziozko arrazoikeraz baliatu dira zapalketarik gorriena eta matxinadarik

(16) *ibid*, 184-185.

(17) «En el campo cultural, sucedió... bastante frecuentemente que nuevas teorías, las cuales no resultan en conexión, o de acuerdo inmediato con las fuentes marxistas clásicas (u oficiales), fueran combatidas como contrabando de clase, como filosofía reaccionaria, como decadentismo, mecanicismo, idealismo etc, sin consideración para con su núcleo positivo; de modo que el germen fecundo venía arrojado junto con la mala hierba. Esto sucedió, por ejemplo, con la genética, con la teoría de la relatividad, con la cibernética, con la lógica simbólica, con el psicoanálisis en el ámbito de las ciencias experimentales y exactas: con las corrientes no optimistas, antihéroicas, no fotográficas en el ámbito de las letras y de las artes. Los daños han sido muy grandes y la cultura soviética (la cultura del «campo socialista») no se ha curado aún completamente, porque las heridas en los tejidos culturales se cicatrizan y desaparecen solo bastante lentamente» (*ibid*, 48).

bihurriena defendatzeko. Ez dago historia asko jakin beharrik hortaz konturatzeko.

Begien bistan dago, bestalde,

justizia, autonomia, askatasuna, zapalketatik libratu nahia, eta sozialismo esijentziak, erlijio tankeran nola agertzen diren (19).

Zergatik hori? Mundu honek (gizonaren munduak) bere baitan daramazkien kontraizateak, bere gogo, irrika, uste eta pentsakera, beste «haruntzago» mundu batetan proiektatzera bultzatzen duelako. Beraz, «goiko» mundu horrek «behekoaren» erdibiketak eta borrokak ere kontraespilatzen ditu.

Nork harritu behar luke, orduan, sinestun asko iraultzagile, eta beste erlijiodun asko zapalduen alde jokatzen ikusiz gero? Eta hori, IAKren X. Batzarraren tesiak irakasten zuen bezala, beren erlijioari *esker* gainera. Lombardo Radice-k izugarriko balioa ematen dio kristautasunari, Jainko-Semearen Haragi hartzearekin lagunurkoaganako maitasuna eta Jainkoaganako maitasuna batbera dela irakasten duenean.

Gainera, badira ateo atzerazaleak ere.

Benetan, gizonen arteko borroka ez da Jainkozaleen eta Jainkogabeen artekoa.

La grande divisione tra gli uomini è stata sempre —*così credo come marxista!*— una divisione tra rivoluzionari (progressisti) e conservatori (tradizionalisti). Ebbene, questa decisione non corrisponde oggi affatto all'aggruppamento dei credenti da un lato, dei liberi pensatori dall'altro. Vediamo invece l'ateo borghese appoggiare il credente conservatore contro gli atei e i credenti che si uniscono nella lotta rivoluzionaria (20).

Erljio arazoa arakutzen duen Txekoeslobakiako Zientzi Akademiako taldearen buru zen Erica Kadlecová, erlijio fenomenuari buruzko azterketa bat egin ondoren, konklusio hontara heldu zen: fedearen eta jabego pribatuaren minaren artean lotura estadistikorik ez zegoela alegia.

Polonian talde berdintsu baten *Euhemer* aldizkariak egin duen inkestaren konklusioetan hauxe esaten da:

(18) *Ibid.*, 100.

(19) *Ibid.*

Gran parte de los estudiosos creyentes manifiestan actitudes anticapitalistas, aprueban el modelo económico social socialista, están empeñados intelectual y moralmente en la causa de la edificación socialista en Polonia... Va naciendo, evidentemente, un nuevo sistema de valores sobre el transfondo de una realidad social en movimiento. Las respuestas a la encuesta no señalan ningún conflicto moral que sea debido a la aceptación de valores socialistas por parte de los creyentes (21).

Esan daiteke, bada, erlijio fenomenua zenbait marxismo arinek adierazten duen baino jazkera ezberdinagotan bizi dela.

3. Erlijioaren etorkizuna

Erlijioak balio batzuk karriatzen dituela esateak, inola ere ez du esan nahi, marxista ikuskera (filosofia) onartzen duenak etorkizunik opa dionik. Ezbairik gabe marxismoa (filosofia) ateo da (22).

Lombardo Radice-k ere, erlijioaren sustraia gizonaren eta honen inguruan kontraizateetan ikusten duenez gero, gizarte klaseen desagertzearekin

(20) *Ibid.*, 63.

(21) *Ibid.*, 143.

(22) Ezaguna da, marxismoa berez ateo den ala ez, eta ateismoak zeln toki betetzen duen eztabaldatzen dela. Azken finean marxismoaz zer ulertzen den, da kontua.

Marcel Reding-ek, esate baterako, ateismoa ez dela marxismoaren osakai bat dio, presupostu bezala erasten zaión zerbait baino. «Marxismoa ateo da ala ez? Hori hautakizun kontua da: zeln presupostu lotu behar zalola lege historikoari uste da? *Baina marxismoaren bihotzean, lege historikoa bera ez da lege ateo.* (Ikus *La religion comme superstructure in Marxistes et chrétiens. Entretiens de Salzbourg*, Mame 1968, 51). Salzбургoko bilkura berean Cesare Luporini, Italiar marxistak, M. Reding-i jarraituz, ateismoa eta marxismoa erabat bereizten zituen. «Basia-gainegitura legea, kondaira lege marxistaren guna bezala harturik, ez da ez ateo ez erlijioso. Lege hau zientzialako printzipio bat da, zelnatik ezin bait daiteke inmediatekuki atera ez ondorio ateistarik, ez ondorio erlijiosorik. Ateo bezala eta marxista bezala, ni erabat ados nago Reding profesorearen arrazoiakarekin. Bere desarrolloa zehar, marxismoak berak gezurrezko interpretazio hau egiztatzan lagundu du: alegria, zientzialako printzipio batetik ondorio ateista bat ateratzen duela. Eta orduan, non oinarritzen dira marxismoaren postura ateoak? Galdera honi erantzuten ez da erraz...

Marxismoaren klasikoek ez dute egungo ateismoa filosofiazko teoria bezala eraiki...

Marxismoaren klasikoentzat mundu ikuskera ateo bat gauza argia zen: garai hartan mundu ikuskera modernu eta zientzialako bat eduki nahi zuena ezin zen ateo besterik izan. Ateismoa denbora haietako estloioaren parte zen...

Hortik —horrela derizkotik behintzat— erlijio eta ateismo problematika osoa goltik behearaino marxistek birpentsatu behar dute. Marxismoaren klasikoetan oinarri etikoa du ateismoak, Max Scheler-en ateismo postuladuzkoaren antzekoa» (Ikus *Racines et sens de l'athéisme* in o. c., 64-65).

erlijioa ere irentsia izango dela uste du. Gainera ez da hori batere harritzeko: marxistarentzat ez bait dago balio absoluturik, eta horregatixe, marxismoa bera ere ez bait da *giza izpirituaren balio iraunkor bezala* geldituko.

Erljioa *gainditua* izanen da, ez bortxaz *kendua*. Gainditua, superatua izateak, berez etorriko den zerbait, ez persegizioz suntsituko den zerbait, adierazi nahi du.

Orduan, erlijioari tokirik ez zaio uzten? Ez daduka superbizitzerik?

Lombardo Radice-k *ikusgune* ezberdinak (*punti di vista diversi*) izango omen direla, dio (23).

Ez marxismoak eta ez erlijioak ez dute gaur egungo aurpegiarik gordeko. Ritoak, dogmak, organizazioak, denboraren zurrunbiloak irentsiiko ditu. Baina biharko gizarte hori ez da inolaz ere ideal bakarraren, ikuskera bat bakarraren mendeko izanen.

Ideal horietako bat, *erlijiozko ikusgunea* deritzaiokena izango da. Zergatik deituko zaio *erlijiozko*, ikusgune horri? *Gaurko erlijio historikoen desarrolotik jaioa delako* (24).

Erljio ikusgune hori zer litzatekeen ez du Lombardo Radice-k konkretatzen.

Pentsa daiteke Jainko gabeko erlijioa edo «erlijiozko ikusgunea» izango litzatekeela.

Mugagabea, hazitzen doan mugatua, bere (agorrezineko) dimentsio guztietako mugatua bait da; eta absolutua, zabaleroz eta sakonez hedatzen doan erlatibua (25).

Biharko ateismoa ez da XIX. mendekoa bezalakoa —metafisikoa— izango.

[23] Ikus, *Socialismo e libertà*, 55, 103, 158.

[24] *ibid*, 55. «... la extinción de la religión en una sociedad sin clases no puede ser mirada de modo simple... Ante todo, también *al límite*, es decir, en una sociedad evolucionadísima, en la que de verdad cada uno pueda desarrollarse al máximo, y ninguno sea llevado a proyectar fuera de la Tierra esperanzas y aspiraciones que sobre la Tierra no pueden realizar, también al límite es previsible que haya diferencia de concepciones generales, de «puntos de vista» y que entre los diversos puntos de vista haya uno que represente el desarrollo de la religiosidad panteísta, matemática y cósmica de un Einstein, o de la idea de «santa evolución» de Teilhard de Chardin» (*ibid*, 103).

[25] *ibid*, 60.

Gaurko humanismo orokorra atzokoa baino errotikagoa da. Ateo tradizionalak Jainko hauzia jartzen zuen: eta ez zegoela erabakitzen zuen, baiezko posibilitadea kontsideratu ondoren. Humanista modernuari Jainkoaren esistentziaren problema erabat arrotz zaio; esan daiteke, honentzat, eta honentzat *bakarrik*, Jainkorik ez dagoelca *benetan* (26).

Gizonagan hustutzen den Jainko hori dela bide, ez dakit nola eman daltekeen ikusgune «erligiozko» bat, ezpada erlijio aroaren ondoko ikusgune bat. Iragandako aro zaharren kalifikatibua litzateke, berriarena baino areago.

Argi gera bedi, Lombardo Radice ez dela positibista. Metafisikarik onartu ez arren,

ez dut filosofien *Weltanschauung* edo mundu ikuskeren esistentziarik ukatzen: inolaz ere ez naiz rito zaharreko edo berriko positibista bat (27).

4. Elkarrizketa eta pluralismoa

Lombardo Radice-k nahiko argi jartzen du, kristau eta marxista ikuskerak uztartu ezinak direla.

Erabat alferrikako da elkarrizketa filosofiko bat kristau eta marxisten artean eraiki nahi ukaitea. Ikuspegi filosofiko zorrotz batetik (printzipio filosofikoetatik) trazendentzia eta historizismo orokarra, izpiritualismoa eta materialismoa, antinomiazkoak dira (28).

Hala ere, biharko gizartearentzat pluralismo bat esijitzen du; eta ez taktika gisan. Egia (marxismoarena ere bai) halabeharrez beti aldebakarra bait da, beste ikuspegietatik harrapatzen diren egi pusken, osakaien beharrean dago.

Horregatik, marxismoaren ondoren dauden teoria eta Ideologiek ezer ezagutzen ezin dutela lagundu, hau da, marxismoa egia absolutu bat bezala, irakasten zuen Zdanov eta honen moduko morroiak, zorrotz salatzen ditu.

(26) *Ibid.*

(27) *Ibid.*, 61.

(28) *Ibid.*, 135.

Derrigorrezko pluralismo honek elkarrizketa esijitzen du.

Elkarrizketa hau batez ere humanismo mailan eraman behar da; filosofia mailan ezinezkoa bait da. Bi ikuskerok (kristaua eta marxista) oso ezberdinak izan arren, elkarrekin zerikusi duten puntu asko dute gizonaren egoera eta etorkizunari buruz.

Elkarrizketa lagunak ez dira kristauak eta komunistak, kristauak eta marxistak baino. Hau da: «*kristaua*» ez da mugaketa politikoa, eta «*komunista*» ez da mugaketa filosofikoa (29). Kristauek eta marxistek filosofia mailan, ez politikarenean, ikusiko dute elkar.

Elkarrizketa eta pluralismo hau kristautentzat zallago dela marxistentzat baino, uste du Lombardo Radice-k; zeren marxismoak, berez dialektikoa eta historizista izanik, etengabeko mugimenduan eta aldakortasunean ikusten bait du ideien bizitza. Kristautasunari ez dio horrelako mugikortasunik ikusten. Halere, nire iritziz, neurri handi batetan behintzat, kristautasuna ere dialektika horren fruitu da eta dialektika hortan bizi da.

Gainera, Lombardo Radice-k uste duenez, Elizaren katolikotasunak eta unibertsalismoak, totalitarismo eta integralismo arriskua dakarkio kristautasunari.

Elkarrizketa eta pluralismo hau ez dira taktika bat, norbaitzuk diotenez. Kristau batzuek, IAKren irekitasuna beren taldekoak ugaritzeko mainatzat jotzen dute; alegia komunistak, Italiako egoeran, bakarrik eta bakanduta ez gelditzeko asmatu duten arte bat.

Era berean, kontrako bidetik dabiltenen artean, bada Joan XXIIIak Elizari eman dion irekitasuna eta hierarkiak zenbait tokitan agertu duen pluralismoa eta munduaren hainbat balioerekiko onginahia, klerikalismoak aurkitu duen azken maskara dela uste duenik. Elizan atzerakoi kutsuko zerbait azaltzen den bakoitzean poztutzen direnak dira hauek eta XIX. mendeko antiklerikalismoan diraute.

Elkarrizketa honen etsaiek —marxistek nahiz kristauek—, gaurko munduak ezagutu dituen aldaketak (estalinismo ondoko Alderdi komunisten programa zabalak, sozialismo berriak, Elizaren «*aggiornamento*»a) borondate onez gerta daitezkeenik ezin dute sinetsi.

(29) *Ibid.*

Lombardo Radice Interpretazio honen kontra dago. Eta biharko mundua prestatzen eta gizarte hobe bat jasotzen, katolikoek eta marxistek elkarrekin lan egin dezaketela derizkio. Beraz, azken urte hauetan kristauek eta marxistek ukan dituzten harremanak, ez dira inola ere taktikaren eta norberak bere larrua gordetzeko arteziaren ume.

5. Lombardo Radice eta marxismoa

Erljioari buruzko Lombardo Radice-ren pentsakera, marxismoaren iritzi klasikoaren edo behintzat literatura arruntaren aldaketa bat da. Eta birpentsatze hau beharrezkoa da, gertakizun berri batzuk jazo direlako

Lombardo Radice-k zuzentzat ematen du Marxen iritzirik nagusia, hots: erlijioa mundu honen kontraizateen kontraespilatze bat dela. Hala ere, ez da horrekin erlijioaren naturaleza reaktionariorik frogatuko.

Marxista bezala, Jainkoaren nahia, gizonaz kanpo errainuturiko gizonaren nahia besterik ez dela, baleztatzen dut. Baina marxista bezala, badakit jabedunak eta esklabuak, feudojauntxoak eta laborariak, Jainkoaren izenean mintzo direla, batzuk beren pribilegioen babesteko, eta besteak pribilejio horien uxatzeko (30).

Lombardo Radice-k ezagutzen du Engels eta Leninek erlijioari *esentzialki* opio zerizkiotela (31). Baina ez dago Marx bera zuzendu eta ukitu beharrik. Leninen iritzi zaharkitu batzuk baztertzea aski da marxismoaren erlijio teoria berritzeko.

Hau, Lombardo Radice-ren eta marxismoaren gurasoekiko harremanei buruz.

Beste alderdi batzuetako senideekiko harremanak ez dira gozoagoak. Illice-en esanak gogor eta behin eta berriz ezeztatzen ditu.

Baina austriar eta DDReko (Alemania komunistako) marxista batzuekin izan ditu eztabaidarik beroenak, alditan garratz samarrak ere bai. Zergatik

(30) *Ibid.*, 133-134.

(31) *Ibid.*, 157. Ikus balta ere *Il dialogo alla prova*, 87-88.

alemanekin? Alemania Federal-ean konferentzi batzuk eta telebistan ere mahain biribil batzuk ukan dituelako, agian.

Gero, sortu zen polemika honen berri *Socialismo e libertà* liburuan ematen du (32).

Alderdi eta filosofia marxistaren loturari buruzkoa da eztabaida guzti honen ardatza.

Walter Hollitscher, Vera Wrona eta Max Friedrich, hiru marxistok «alderdi filosofia» bati, *Weltanschauung* edo mundu ikuskera bati, beharrezkoa, derrigorrezkoa derizkiote, sozialismo zientziatzko bat aurrera eramateko. Alderdiak, beraz, bere mundu ikuskera zabaldu behar du, hor bait dago alderdiaren indar handienetako bat. Marxismoa iraultza metodologia bihurtzea, marxismoa murriztea dela uste dute. Horregatik, alderdiaren eta estadu sozialistaren «laikotasuna» ukatzen eta kondenatzen dute. Laikotasun honekin hurgesiarri burua salduko omen litzaioke.

Lombardo Radice-k zera erantzuten die:

— Zergatik erasotzen dizazue hain sutsuki, nik esaten dudana neuk asmatutariko dotrina berriren bat balitz bezala, jakinik IAKk aspalditik markaturiko jokabidea dela gehienbat?

— Marxismoa murriztea kaltegarri izango da. Baina neurritz kanpo hedatzeak, marxismoa mundu ikuskeraren filosofi sistema orokor eta betirako bat egiteak, sekulako kalteak ekarri dizkio mugimendu iraultzaileari.

— Bestalde, marxismo filosofiaz mintzatzen garenean, noren filosofiaz ari garen, garbi esan dezagun. Ez bait dago Marx, Engels, Lenin eta Stalin zaku berean botatzerik. Egia esan, filosofia marxista asko dago.

— Klaseak eta ideiak ez daude egitura-gainegitura bezala loturik. Alegia, proletariotatik at (hobeto esateko, proletariotaren interprete jator bakartzat bere burua deklaratu duen alderdi komunistatik at) sortu diren mundu ikuskera, zientzi-hipotesi, literatur eta arte eskola etab. guztiei kontrabando ideologiko deitu beharrik ez dago, ontzat ematen badira.

IAK ideia zabaletakoa dela, esan ohi da. Eta horrela da. Baina badira irekitasun hori, batez ere katolikoenganakoa, ezin sofritu duten marxistak ere. Lombardo Radice-k berak gogoratzen zigun, talde antikerikal bero bat badagoela alderdi barruan. Normala da, ba, horiek, hemen ikusi ditugun marxista hauen asmoak eta ideiak, debozio handiz ez ikustea.

Adibide bat aipatu nahi nuke: Luciano Parinetto. Marxismo ortodoxoaren ingurutik dabilen italiar marxista bat da hau. *Sulla religione* (33) bere liburuari egin dion sarrera luzean, kristauekin elkarrizketa bat egiten saiatu diren marxistak gogor astintzen ditu. Hauen artean Lombardo Radice, S. Di Marco, Luporini, Garaudy, A. Schaff, E. Bloch. Haren iritziz, *dialogante* guzti hauek (horrela deitzen die, ez ironia edo ozpin puntarik gabe) eta katolikoek ere (ikusi Girardi-ri egiten dion kritika xelebrea), errazegi eman diote atzea Marxen teoriari. Palmiro Togliatti-ren diskursoak ere izugarri minimizatzen ditu. Biblia, Jesus, katolikoak, marxismoari gehien hurreratu zaizkionak ere, sinpatia motzez begiratzen ditu. Halere haren ohar batzuk (kontzientzia erlijiozkoari buruzkoak, esate baterako) interesgarriak dira, irenismo eta nahasketa errazak baztertu eta problematika guztia garbi planteatzeko.

Kontrako abots eta iritziz hauek ere ez dira ahaztu behar. Sarri italiar marxismoa larrosa itxura handiegitxo aurkezten zaigu eta.

IV. Konklusioa

1. Batere zurikeriarik gabe esan dezadan, aski pobrea iruditzer, zaidale italiar neomarxisten erlijio kritika. Erlijioaren kritikarik ia ez da egiten. Hemen ikusi dugunez, haien reflexio gehienak erlijio askatasunaren, pluralismoaren inguruan mugitzen dira. Hortarako —praxi aldetik ikusirik— erlijiodunekin elkar-lanik posible den ala ez erabakitzeko, erlijiodunek aski dute

(33) L. Parinetto-k Marxen idazkietatik erlijioari buruzko testu guztien (!) bilduma bat argitaratu du. Lehen ere bada Marx eta Engelsen testuekin egindako horrelako zerbait, ia hizkuntza guztietara itzulia; baina hutsune askoduna da. Osoagoa delako edo, Parinetto honen lana hilaibete batzuk geroago berriz argitaratua izan zen. Marxen idazki bakoitza bere sarreratxoarekin argitara du. Liburu osoari 84 horrialdeko sarrera luze bat egin dio. KARL MARX, *Sulla religione* (A cura di Luciano Parinetto), Sapere Edizioni, Milano 1971; 559 or.

berak ere aurrerazale eta iraultzagile izan daitezkeela bistan jartzea. Erlijioa opio den ala ez, hori da aztertu duten pundurik printzipalena.

Trazendentziaren arazoa ia ukitu ere ez da egiten. Hontan, Bloch edo Garaudy, esate baterako, askoz ere aberatsagoak dira. Eta nerretzat puntu hori nagusia izanik, eta deus aztertu gabe dadukatela ikusiz gero, erlijio kritika honen oinarriko txirotasunari nahiko frogatua derizkiot.

2. Sinestunekin jarraitu nahi duten politikari buruz diotenari, alderantziz, oso jakingarri deritzat. Ez praktika soil bezala, baita jokabide horren teorizatze bezala ere.

Inolako dogmakeriarik gabe ulertu nahi dute marxismoa: Sozialismoak, klase borrokak, zientziak eskatzen dituen eginkizunak *Weltanschauung* desberdinen ikasgaietatik garbi ebakiz.

Marxismo sistema ongi jakiteak ez bait digu hauzi bakoitzaren korapiloak askatuko ditugun segurantzarik emanen, eta ongi egin dugun garantiarik ere ez. Zopa ondo gozatzeko sukaldariaren trebezia behar da, eta ez besterik. Fisikalari izateko, fisika jakin behar da, eta ez dialektikaren legeen kredoa. Literatura egiteko literato behar da izan. Marxista eskemarik gabe literatura on asko egin da eta egiten da; eta alderdiak ezarritako filosofia-rekin proletalgoaren izenean egin den literatura sarritan lastimagarria izan da. Eta gizarteari egitura sozialista emateko, ez dago Marxek Jainkoari zezkiona sinestu edo batere onartu beharrik.

Bide hontatik italiar marxistek gauza on franko egin dute. Eta alderdi bezala egin ere, nahiz eta oraindik anbiguedade denak gainditu ez. Lastima da honelako irekitasuna programa edo asmo bezala duen alderdi bat inon agintzen ez egotea. Honegatixe ere IAKren jokabidearen sinesgarritasuna eskasagoa da, Lombardo Radice-k esaten badu ere sinesgarritasun honen garrantia IAKren kondaira dela.

3. Bada erlijio kritika marxista berrian harritzen nauen gauza bat: erlijioaren opiorik eza eta aurrerazaletasuna frogatzeko fenomeno «handiak» behar dituzte. Fusila hartu eta mendian barrena saltoka abiatzen ez bazara, doi-doi deklaratu zaituzte erlijio loarazle hortatik libre.

Baina erlijioaren fenomenologia askoz ere ugariagoa da: klausurako lekaime etxean bizi den emakumea, kliniketako gaiso zaintzailea, ikastolako maisua, baserriko etxeoandrea, unibertsidadeko irakaslea, bulegoko burokra-

ta, fabrikako langilea, sindikalista, polizia, gerrileroa, elbarriturik dagoen gaztea, eta pipiak jota dagoen agurea etab.: guzti hauen erlijioak aurpegi berdina ahal du? Kamilo Torres-ekin berdindu eta neurtu behar ahal dugu guzti hauen erlijioa, opio ote den erabakitzeke? Idazlan guztiak Cervantesekin gonbaratu behar ote dira, literaturarik diren ala ez jakiteko?

Erljio modu berriak sortu direlako eta sozialismoaren alde lan egiten duten sinestunak badaudelako, aldatu omen dituzte marxista berri batzuek beren erlijioari buruzko iritziak. Ondo da. Baina primitibutasun ikaragarria ikusten dut hemen. Sozialismo, iraultza, gizartea... hitz handi eta borobilak dira, eta tamaina bereko gauzak adierazteko egokiak dira. Gizonaren bizitza, ordea, mila xehetasunez josia dago. Eta mila huskeriak osatzen duen bizitza arrunt hori aurrera eramateko kemena eta adorea trazendentzi batek ematen die. Eta hori Marxen edo Leninen garaian, Juan XXIIIarenean bezala.

Erljioaren positibutasuna zergatik ez da egunoroko bizitza hortan bilatzen? Zergatik ez da arakutzen eta teorizatzen erljioaren fenomenologiaren puska den atal hau?

Marxismoak arrazoi osoz salatzen ditu erljioak jazten dituen Jazkera alienatuak. Baina Bibliak ematen digun gizonaren analisisa, eta honen egoe-raren kritika, ez ahal da erljio forma alienatuen kritikarik gogorrena? Jesu-sen mezua ez ahal da alienazioaren salaketa bikainena?

Bestalde, marxismoak amesten duen kale ala baleko, bai ala ezko gizonik ez dago. Ez erljio arazoan eta ez beste ezertan. Alegia, inork bizi duen erljioa ez da alienazioak kutsatu gabekoa izanen, baina ez eta alienazio huts ere. Gorria ala zuria, bi koloretan bana daitezkeen kondaira, gizartea eta gizonak zaizkio atsegin marxismoari. Baina gizonen mundua zuri-gorria da inondik ere...

4. Eta bukatzeko: erljio fenomeno hau arakatzeko analisi positibuen faltan gaude. Soziologiazkoak, psikologiazkoak etab. Bestela beldur naiz, filosofo eta teologo bezala mintzo nahi dutenek, seriotasunik handienarekin, xelebrekeriarik nabarmenenak ez ote dituzten esango. Bai aldekoek eta bai kontrakoek.

Eta IAKren estaduaren eta ikastolaren «Laikotasunak» ez ahal du gure txokorako ere pentsabiderik ematen...?

Erroman, 1973-VI